

Katsaus samojedikielten kieliopinkuvausten nominaitivituksen terminologiaan¹

Riku Erkkilä

riku.erkkila@helsinki.fi

Aluksi

Terminologia on oleellinen osa kielten kieliopillisen systeemin kuvausta. Ilman selkeää ja ymmärrettävää terminologiaa kielten kuvaukset ovat epäinformatiivisia ja hankalia käyttää, pahimmillaan jopa käyttökelvottomia. Tästä huolimatta terminologiaan kiinnitetään harmillisen vähän huomiota kielioppia kuvattaessa. Tähän voi olla useita syitä:

1. Alan tutkimustraditiossa voi esiintyä vakiintunut terminologia, jota ei ymmärretä haastaa.
2. Tutkija pitää itselleen selkeää terminologiaa yleisesti selkeänä.
3. Tutkija ei tunne muuta terminologiaa kuin mitä on itse tottunut käyttämään.
4. Tutkijat eivät pidä terminologian tarkkuutta tärkeänä.

Terminologian selkeyttä olisi kuitenkin syytä miettiä kieltä kuvattaessa epäselvyyksien välttämiseksi. Selkeä terminologia mahdollistaa kieltenvälisen vertailun sekä kielenkuvausten hyödyntämisen myös muille kuin alan asiantuntijoille. Tässä artikkelissa teen katsauksen samojedikielten kieliopinkuvausten nominaitivituksen käsittelyssä käytettyyn terminologiaan. Pohdin käytetyn terminologian yhdenmukaisuutta samojedologian sisällä sekä muihin kielitieteen aloihin verrattuna.

Artikkelin rakenne on seuraava: Ensin esittelen lyhyesti aineistoni koontiperusteet sekä kielitieteen terminologian teoriaa ja samojedologian terminologian historiaa, minkä jälkeen käsittelen nominaitivituksen terminologiaa. Lopuksi esitän yhteenvedon ja johtopäätöksiä.

1.1 Aineisto

Aineistoni koostuu samojedikielten kieliopinkuvauksista. Kieliopinkuvauksiksi voidaan laskea kaikki koko kielioppia tai jotakin sen osaa käsittelevät kirjoitukset, mutta tilanpuutteen vuoksi en kuitenkaan käsittele näin suurta aineistoa. Rajaan käsittelemäni kuvaukset seuraavasti:

¹ Kiitän Henri Satokangasta, Elli Virmasaloa sekä nimetöntä arvioijaa arvokkaista kommentteista.

1. Kielenkuvaus löytyy Glottolog-tietokannasta (Glottolog 2021) nimellä Samoyedic (samo1298).
2. Kuvauksen dokumenttityyppi (Doctype) tietokannassa on *grammar* tai *grammar_sketch*.
3. Kuvauksessa käsitellään nominintaivutusta.
4. Kuvaus ei ole venäjänkielinen.
5. Kuvaus on saatavilla².

Käsittelen vain nimitysterminologiaa, sillä siinä termeillä kuvattavat kategoriat ovat suhteellisen selviä, mutta kielioppitraditioiden välistä (ja sisäistäkin) vaihtelua esiintyy paljon. Jätän venäjänkieliset kielioppin kuvaukset käsittelemättä, sillä venäläisessä traditiossa käytetään pääasiassa venäjänkielistä terminologiaa (ks. esim. Burkova ym. 2010), jota ei juuri esiinny venäläisen kielioppitradition ulkopuolella. Joissakin kuvauksissa annetaan venäjänkielisille termeille latinalaisperäiset vastineet (esim. Kuznecova ym. 2002), mutta rajauksen yhtenäisyyden vuoksi jätän nämäkin kuvaukset tutkimuksen ulkopuolelle. Venäjänkielisen terminologian kehitys ja käyttö samojedologiassa on jätettävä tulevan tutkimuksen tehtäväksi. Tarkastelen yhteensä 17:ää kielenkuvausta, jotka on lueteltu taulukossa 1.

Tekijä (vuosi)

Castrén, M. A. (1854)
 Décsy, Gy. (1966)
 Donner, K & Joki, A. J. (1944)
 Helimski, E. (1997)
 Helimski, E. (1998a)
 Helimski, E. (1998b)
 Jackson, F. G. & Montefiore, A. (1895)
 Künnap, A. (1999a)
 Künnap, A. (1999b)
 Nikolaeva, I. (2014)
 Prokofjew, G. (1931a, b)
 Salminen, T. (1997)
 Salminen, T. (1998)
 Sammallahti, P. (1974)
 Siegl, F. (2013)
 Simoncsics, P. (1998)
 Wagner-Nagy, B. (2019)

Teos

Grammatik der samojedischen Sprachen
 Yurak chrestomathy
 Kai Donners Kamassisches Wörterbuch nebst Sprachproben und Hauptzügen der Grammatik
 Die Matorische Sprache
 Nganasan
 Selkup
 Notes on the samoyads of the Great Tundra
 Kamass
 Enets
 A grammar of Tundra Nenets
 Materialien zur Erforschung der Ostjak-Samojedischen Sprache. Die Tasovsche Mundart [1 ja 2]
 Tundra Nenets inflection
 Nenets
 Material from Forest Nenets
 Materials on Forest Enets, an indigenous language of Northern Siberia
 Kamassian
 A grammar of Nganasan

Taulukko 1. Tutkimuksen aineisto.

² Kuvauksia, jotka täyttävät muut ehdot, mutta eivät olleet saatavilla, oli neljä. Lisäksi kaksi kuvausta esiintyi kaksi kertaa eri tietueina. Nämä kuvaukset otin tutkimukseen vain kerran.

Taulukosta 1 nhdn, että aineisto on heterogeeninen. Mukana on niin kokonaisia kielioppeja, johonkin kielen osa-alueeseen keskittyviä kirjoja kuin lyhyempiä artikkeleja lähes kaikista samojedikielist. Myös julkaisujen aikajänne on varsin mittava, 175 vuotta. Kaikesta tästä huolimatta aineiston tarkastelu on mielekästä, sillä samojedologiaa voidaan pitt alana, jolla on mahdollista pyrkiä yhtenäiseen ja selkeän terminologiaan (toki kielten erityispiirteet huomioiden). Eri tarkoitukseen ja jopa eri kielistä kirjoitettujen kuvausten vertailu auttaa havaitsemaan terminologisia yhtäläisyyksiä ja eroja. Vaikka anakronistisuuden riski on olemassa, vanhempien kuvausten terminologian esittelyä voi pitt tieteenalanhistoriallisesti merkittävänä työnä, joka osaltaan mahdollistaa nykyaikaisen kieliopinkuvauksen tarkkuuden kehittämisen. Tärkein syy tarkastella edellä esitettyä kuvauksia on kuitenkin se, että Glottolog-tietokanta on yleisesti käytössä, ja sieltä hakevat tietoa muutkin kuin samojedologit. Tästä näkökulmasta kaikkien tietokannasta löytyvien kuvausten terminologian analyysi on hyvä tapa ehkäistä varinksityksi.

1.2. Kielitieteen terminologia

Kielitieteessä, kuten muissakin tieteissä terminologia on oleellinen osa tieteen systeemiä. Hyvä terminologia helpottaa asioista keskustelua ja vhentt varinksitysten riskiä. Huono terminologia taas vaikeuttaa tieteellistä työskentelyä. Hyvän terminologian tunnusmerkkeinä voidaan pitt muun muassa eksaktiutta, selkeyttä ja johdonmukaisuutta, huonon sen sijaan ylimalkaisuutta, epäselvyyttä ja sattumanvaraisuutta. Termi on nimitys, joka viittaa johonkin erikoisalan käsitteeseen. Kielitieteessä käsitteet ovat kielen kategorioita, ja termit viittaavat näihin kategorioihin. Käsitteiden välillä on yhdistäviä ja erottavia piirteitä (Suonuuti 2006: 11–12). Erottavia piirteitä on tarkasteltava silloin, kun kielen sisällä nimetnn kategorioita. Yhdistävät piirteet ovat merkittäviä silloin, kun sama kategoria esiintyy useissa kielissä, ja kuvauksessa pyritnn valitsemaan yleisesti käytössä oleva termi.

Kielitieteessä voidaan erottaa kolmenlaisia käsitteitä, joita tulisi kyttt hieman eri asioiden kuvaukseen. Nämä ovat:

- kieltenvliset kategoriat (*crosslinguistic categories*)
- deskriptiiviset kategoriat (*descriptive categories*)
- vertailuksitteet (*comparative concepts*). (Haspelmath 2010.)

Kieltenvliset kategoriat ovat niin sanotusti perinteisiä kieliopin kategorioita, joita sovelletaan kieltenvliseen vertailuun. Tällaisia kategorioita ovat esimerkiksi datiiivi tai passiivi. Haspelmathin (2010: 668–669) mukaan kieltenvlisi kategorioita ei voi soveltaa tutkimukseen, sillä se vaatisi näiden kategorioiden olemassaoloa kielistä riippumatta. Deskriptiiviset kategoriat ovat myös perinteisiä kieliopin kategorioita, mutta sovellettuna yhteen kieleen. Näitä kategorioita ei voi vertailla eri kielissä, sillä kategoriat ovat kielikohtaisia (Haspelmath 2010: 666–668, 2019: 92–93). Vertailuksitteet ovat sen sijaan käsitteitä, joita typologi keksii pystyäkseen vertailemaan eri kieliä keskenn (Haspelmath 2010: 665–666, ks. myös 2019: 93–94). Haspelmathin näkemys eri kategorioista on saanut osakseen sekä vastustusta (esim. van der Auwera & Sahoo 2015) että tukea (esim. Croft 2016).

Terminologian näkökulmasta Haspelmathin kategoriat ovat kiinnostavampia kuin vertailuksitteet, sillä suurin osa tutkimuksesta kyttt latinalaisperist terminologiaa

sekä yhden kielen (deskriptiivisistä) kategorioista että kieltenvälisessä vertailussa. Kieltenvälisten kategorioiden vastustus typologiin piirissä vaikuttaa suurelta osin kumpuavan siitä, että joissakin generatiivisissa suuntauksissa kieltenvälisten kategorioiden oletetaan olevan universaaleja (ks. esim. Baker 2010: 292 299). Samojen termien käyttäminen kieltensaisista ja -välisistä kategorioista ei kuitenkaan edellytä tällaista oletusta. Useat tutkijat ovat sitä mieltä, että jos kategoriat muistuttavat läheisesti toisiaan, niistä on perusteltua käyttää samoja termejä (esim. Beck 2016: 399 402; LaPolla 2016: 365 366). Kategoriat muodostavat prototyyppisyys-hierarkioita, ja jos useissa kielissä esiintyy kategorioita, joilla on samoja ominaisuuksia tai funktioita, niistä voi käyttää samoja termejä (ks. van der Auwera & Sahoo 2015: 137 140).

1.3. Samojedikielten terminologian historia

Ensimmäinen tieteellinen samojedikielten kuvaus on M. A. Castrénin *Grammatik der Samojedischen Sprachen*, joka on julkaistu 1854 ja samojedologiassa käytetyn terminologian historian voidaan katsoa alkavan tästä. Castrén ei kuitenkaan kokonaan keksinyt itse käyttämäänsä terminologiaa, vaan hyödynsi aiempia malleja. Näiden mallien juuret ovat antiikin Roomassa, jossa kieliopinkirjoittajat Aelius Donatus (n. 315 85) ja Priscianus Caesariensis (n. 490 560), kirjoittivat eurooppalaisen kieliopinkirjoitustradition perustana olleet kielioppinsa (Allan 2010: 93 97, 112 124). Suomeen latinan kielioppitraditio rantautui Ruotsin ja Saksan kautta (Kärnä & Marjamäki 2017). Tradition mukana rantautui myös latinaan perustuva kielioppiterminologia, joka alkoi siirtyä suomen kieliopista toiseen hieman mukautuen.

Castrén opiskeli klassisia ja itämaisia kieliä sekä suomea yliopistossa (Estlander 1928: 20 21). Viimeistään näistä opinnoista Castrén on todennäköisesti sisäistänyt latinalaisperäisen kielioppiterminologian. Lisäksi Castrén tunsi oman aikansa huomattavinta kielitieteellistä kirjallisuutta (Joki 1963: 289). Tällaiset teokset, kuten Raskin islannin ja saamelaiskielten sekä Grimmin saksan kielioppi ovat toimineet esikuvina Castrénin omille kieliopinkuvauksille. Eräänä esikuvana voitaneen myös pitää Wilhelm Schottin kielioppia (1836), jossa hän kuvaa turkkilaiskieliä ja pohtii turkkilaisten ja uralilaisten kielten sukulaisuutta. Tällä teoksella voidaan olettaa olevan erityinen merkitys Castrénin kieliopinkuvausten kehityksessä, sillä siitä hän omaksui myös idean uralilaisten ja turkkilaisten kielten alkusukulaisuudesta (Joki 1963: 291).

2. Nominintaivutuksesta samojedikielten kuvauksissa käytetty terminologia

Tämän katsauksen tarkoitus on verrata samojedikielten kuvausten terminologian onnistuneisuutta kielten kategorioiden suhteen sekä yleisesti kielten kuvauksissa samoista kategorioista käytettyyn terminologiaan. Sen sijaan en pyri vertailemaan eri samojedikielten kuvauksissa käytettyä terminologiaa keskenään. Katsausta voi lukea myös historiallisena katsauksena samojedologian terminologian kehitykseen. Hieman yksinkertaistaen katson, että varsinaiset latinankieliset termit ja niiden eri kieliin kotoutetut variantit ovat sama termi, sillä on perusteltua olettaa, että kielenkuvausten käyttäjät käsittävät esimerkiksi termien *lokatiivi*, *locative* ja *locativus* viittaavan samaan kategoriaan. Käytän tässä kirjoituksessa suomeen mukautettua termiä viitatessani eri kuvauksissa esiintyviin, samaa kantaa oleviin termeihin, ja alkuperäiskielistä termiä viita-

Katsaus samojedikielten kieliopinkuvausten nimityksien terminologiaan

tessani yksittäisessä kuvauksessa esiintyvään termiin. Kategoriat, joiden terminologiaa tarkastelen seuraavaksi ovat luku, omistus, sija ja deklinaatio (taivutusluokka)³.

2.1. Luku ja omistus

Luku on ilmaistu kaikissa tarkastelemissani kielenkuvauksissa latinalaisperäisillä termeillä *singular* ja *plural* sekä *dual* niissä kielissä, joissa tämä kategoria esiintyy. Tämä onkin kielitieteessä tyypillisin tapa (ks. esim. Moravcsik 2017) ja siksi voidaan todeta, että tutkittujen kielenkuvauksen terminologia on tältä osalta selkeää ja yhtenevää kansainvälisen tradition kanssa.

Kaikissa samojedikielissä esiintyy omistajan merkintää omistettavassa jälkiliitteillä. Vanhimmissa tarkastelemissani kuvauksissa omistusliitteet ja verbien persoonapäätteet on yhdistetty yhdeksi kategoriaksi, jonka jäsenistä käytetään termejä *Pronominalaffix* tai *Personalaffix* (Castrén 1854) tai *Pronominalsuffix*, jonka alakategoria on *Possessivsuffix* (Prokofjew 1931b). Tätä uudemmissa kuvauksissa käytetään systemaattisesti termiä *possessiivisuffiksi* (esim. Salminen 1997; Siegl 2013), lukuun ottamatta Nikolaevaa (2014), jossa termi on *possessive affix*. Nikolaevan terminologia ei ole väärä, mutta ei ole varsinaista syytä käyttää abstraktimpaa termiä *affiksi* kun tundranetsin omistusliitteet ovat aina jälkiliitteitä eli *suffikseja*. *Possessiivisuffiksi* on omistusta ilmaisevista jälkiliitteistä yleisesti käytetty termi (ks. esim. Dryer 2013), ja se kuvaa hyvin samojedikielten kyseistä kategoriaa.

2.2. Deklinaatio

Kaikissa samojedikielissä nomineilla on kaksi deklinaatiota: perustaivutus ja omistustaivutus. Pohjoisissa samojedikielissä esiintyy myös tarkoitustaivutus (ks. alla). Lisäksi samojedikielissä esiintyy nominipredikaatio, josta käytetään omaa terminologiaa. Useimmissa tarkastelemissani kuvauksissa perustaivutuksesta käytetään nimitystä, jossa esiintyy termi *absoluuttinen* (mm. *absolute declension*, esim. Décsy 1966; Salminen 1998; *Absolut Flexion* Helinski 1997; *absolute paradigm*, Simoncsics 1998). Muita käytettyjä termejä ovat *main declension* (Künnap 1999a, b) ja *non-possessive inflection* (Siegl 2013). Perustaivutuksen kontrastoiminen vain omistustaivutukseen on ongelmallista, sillä metsänenetsissä on myös kolmas taivutusluokka, tarkoitustaivutus. Tällainen terminologia antaa sellaisen kuvan, että perus- ja omistustaivutus toimivat eri kielen tasolla kuin tarkoitustaivutus⁴. Jotkut kuvaukset eivät anna perustaivutukselle mitään termiä (esim. Nikolaeva 2014; Wagner-Nagy 2019). Koska perustaivutus on oppo-

³ Joissain vanhemmissa kuvauksissa käsitettä deklinaatio käytetään latinan tapaan taivutustyyppin nimityksenä (Castrén [1854: 117 118]) eikä taivutusluokkien kattoterminä kuten uudemmissa kuvauksissa ja tässä kirjoituksessa. Castrénin deklinaatiota vastaa uudemmassa tutkimuksessa esimerkiksi *stem type* 'vartalotyyppi' (Salminen 1998: 526 527). Tämä on myös esimerkki terminologisesta epätarkkuudesta.

⁴ Koska tarkoitustaivutuksella on oma tunnus (Siegl 2013: 378) voisi ajatella, että tällainen terminologia on perusteltua, mutta kielen systeemin kannalta kategoriat muodostuvat oppositiosta ei merkintää (perustaivutus) – omistajan merkintä (omistustaivutus) – tarkoitustaivutuksen tunnus (tarkoitustaivutus). Kun kategoriat ovat oppositiossa keskenään, niitä tulisi selvytyden vuoksi kuvata itsenäisillä termeillä.

sitiossa useampiin muihin taivutusluokkiin, on sen nimeämättä jättäminen hieman ongelmallista. Jos perustaivutuksesta on käytetty omaa termiä, itse termillä ei ole ymmärrettävyyden kannalta kovin suurta merkitystä. On erikoista, että samojedologian sisällä esiintyy näinkin paljon vaihtelua hyvin homogeenisen kategorian nimeämisessä. Voisi odottaa, että melko korkean tason kategoriat, joiden funktiot pysyvät samoina kielestä toiseen, nimettäisiin helpommin yhdenmukaisesti.

Omistustavutuksesta käytetään useimmissa tarkastelemisani kuvauksissa termiä, jossa ensimmäinen osa on *possessiivinen* (mm. *possessive declension*, esim. Salminen 1998; Künnap 1999b; *possessive inflection*, Siegl 2013; Wagner-Nagy 2019; *Possessive Flexion*, Helimski 1997). Nikolaeva (2014) ei puhu deklinaatioista vaan käyttää termiä *possessive form*, ja Simoncsics (1998) käyttää tästä kategoriasta termiä *relative paradigm*. Vanhimmissa kuvauksissa (esim. Castrén 1854; Prokofjew 1931b) deklinaatiosta ei käytetä mitään termiä. Vanhimpien kuvausten ja Nikolaevan tapa jättää spesifioimatta, että kyse on deklinaatiosta, on hieman epäonnistunut, vaikka se käykin ilmi kontekstista. Simoncsicsin käyttämä termi on täysin ainutlaatuinen. Sitä ei voida pitää järin onnistuneena, sillä se on irrallaan sekä samojedologian perinteestä että kieli-tieteen terminologiasta laajemminkin.

Pohjoisissa samojedikielissä esiintyy tarkoitustaivutus. Tämä taivutus ilmaisee mitä tai ketä varten taivutettu nomini on tarkoitettu (esim. Nikolaeva 2014: 72–73). Tästä kategoriasta käytetään pääasiassa joko termiä, jonka alkuosa on *predestinative* (esim. Salminen 1998; Helimski 1998a⁵) tai *destinative* (esim. Wagner-Nagy 2019⁶). Nikolaeva (2014) ei tässäkään kohta puhu deklinaatiosta, vaan käyttää termiä *predestinative form*, joka on edellä esitetyistä syistä hieman epäselvä. Jostain syystä Décsy (1966) käyttää termiä *predestinative inflection* vaikka hänellä ovat käytössä *absolute* ja *possessive declension*. Siegl (2013) taas käyttää kategoriasta termiä *benefactive declension*, vaikka hänellä esiintyvät termit *non-possessive* ja *possessive inflection*. Samoin Wagner-Nagy (2019) käyttää termiä *benefactive* vaihtoehtoisena terminä destinatiivin tunnukselle. Tällainen termien käyttö ei ole sinänsä huonoa, mutta on erikoista, että kirjoittajat ovat päätyneet käyttämään tällaista epäjohdonmukaista terminologiaa. Sieglin (2013) termi samoin kuin Künnapin (1999b) käyttämä termi *desiderative declension* ovat yksittäistapauksina hieman kummallisia. On kuitenkin ymmärrettävää, että kirjoittajat yrittävät nimetä tarkoitustaivutuksen parhaaksi katsomallaan tavalla aiemmasta traditiosta riippumatta, sillä se on hyvin harvinainen kategoria maailman kielissä.

Samojedikielissä on myös mahdollista käyttää nominia predikaattina taivuttamalla sitä verbin tavoin. Tästä kategoriasta käytetään vaihtelevaa, mutta kuitenkin yhdenmukaista terminologiaa, josta esiintyy kahta päävarianttia. Suurimmassa osassa kuvauksista kategoriaan viitataan termillä, jonka toinen osa on *predikatiivinen* (mm. *predicative form*, esim. Helimski 1998a; Nikolaeva 2014; *predicative function*, Sammal-lahti 1974; *predicative inflection*, Décsy 1966). Muutamassa kuvauksessa käytetään termiä *nominal conjugation* Künnap 1999b; Salminen 1998 [termin *predicative forms*

⁵ Helimski mainitsee termin, mutta ei pidä predestinatiivina nganasaanin kategoriana (mts. 497).

⁶ Wagner-Nagy (mt.) esittää, että nganasaanissa on kaksi destinatiivimuotoa, *destinative indicative* ja *irrealis*. On kyseenalaista, onko nominitaivutuksen kategorioiden nimeäminen tyyppillisesti verbintaivutukseen yhdistetyillä termeillä järkevää.

ohella]). Kummankinlaiset termit kuvaavat kategoriaa hieman eri näkökulmista: termit, joissa käytetään osaa *predikatiivinen* painottavat nominin syntaktista funktiota, kun taas *nominal conjugation* korostaa sitä, että kategoria on osa nominintaivutusta. Molemmat tyypit toimivat samojedologian kontekstissa. On kuitenkin huomattava, että kansainvälisesti termi *predicative* on melko harvinainen. Sen sijaan suositaan termejä *nominal predicate* tai *adjectival predicate* puhuttaessa syntaktisesta asemasta (esim. Payne 1997: 111–121), sekä *nonverbal predication* puhuttaessa ilmiöstä (esim. Hengeveld 1992). Lisäksi *nominal* 'substantiivi', joten englanniksi *nominal conjugation* ei kata ilmiön koko laajuutta, eli *nominien* predikatiivista käyttöä.

2.3. Sija

Sijojen määrä eri samojedikielissä vaihtelee, mutta kaikista löytyy *nominatiivi*, *genetiivi* ja *akkusatiivi*, joista myös käytetään kyseisiä termejä, lukuun ottamatta Helimskiä (1998a), Décsy (1966) ja Künnapia (1999b). Helimski (1998a) käyttää nominatiivin ohessa termiä *absolute form*. Tämä ei ole tarkennuksena sekoittava, mutta samojedologiassa se on epätyypillinen ilmaus. Termi ei esiinny edes muissa saman kirjoittajan tarkastelluissa kuvauksissa. Décsy (1966) taas käyttää predestinatiivisen deklinaationsa muodoltaan *genetiiviä* vastaavasta sijasta termiä *essive*, ja Künnap (1999b) desideratiivisen deklinaationsa muodoltaan *genetiiviä* vastaavasta termiä *desiderative*. Tämä voi olla deklinaatioiden erottelun kannalta järkevää, mutta muut deklinaatioiden sijat ovat molemmissa tapauksissa *nominative* ja *accusative*, joten termin valinnasta puuttuu systemaattisuus. Künnap (1999b) käyttää termiä *accusative* perustaivutuksessa, vaikka akkusatiivilla on sama tunnus kuin nominatiivilla tai *genetiivillä*, ja Künnap (1999a, b) käyttää *possessiivisessä* taivutuksessa yhdystermejä *nominative-genitive-accusative* ja *nominative-accusative*. Näissä kielissä termi *akkusatiivi* ei viittaa itsenäiseen kategoriaan, eli akkusatiivisijaan, joten sen käyttöä tulisi välttää.

Kaikista samojedikielistä löytyvät myös *olosija*, *erosija*, *tulosija* ja *väyläsija*. Väyläsijaa kutsutaan melko tasaisesti *prosektiiviksi* ja *prolatiiviksi*, ja Helimski (1998a) esittää jopa molemmat termit. Kumpikin termi ilmaisee väyläsijaa (Haspelmath 2009: 515), joten termien käyttö on virheetöntä. On kuitenkin hieman erikoista, että yhden tradition sisällä käytetään kahta eri termiä melko marginaalisesta ja semanttisesti yhtenäisestä sijasta. Oman ryhmänsä muodostaa Décsy (1966), joka käyttää termiä *proslative*. Tämä keksitty termi (yhdistelmä *prosektiivista* ja *prolatiivista* [mts. 107]) on yksiselitteisesti epäonnistunut, sillä se on läpinäkymätön. Muissa paikallissijoissa vaihtelu on paljon suurempaa. Koska samojedikielissä tehdään ero vain liikkeen suunnan suhteen, neutraalein termistö olisi *lokatiivi*, *latiivi* ja *ablatiivi*⁷, joka esiintyykin useissa kuvauksissa (esim. Künnap 1999b; Siegl 2013). Toinen tyypillinen tapa on käyttää *latiivin* sijaan termiä *datiivi* (esim. Castrén 1854; Salminen 1998), ja muutaman kerran *ablatiivi* on korvattu termillä *elatiivi* (esim. Helimski 1998a; Wagner-Nagy 2019). Lisäksi käytetään kaksoistermejä (esim. *illative-dative* ja *locative-comitative*; Sammallahti 1974) sekä vaihtoehtoisia termejä (*dative* tai *dative/lative latiivista*; Helimski 1998a). Tässäkin Décsy (1966) käyttää itse tulosijasta itse keksimäänsä termiä *dalative* (yhdis-

⁷ Haspelmath (2009: 515) esittää, että perustermi tulosijalle olisi *allative*, mutta olen tästä eri mieltä. *Ablatiivia* neutraalimpi termi voisi olla *separatiivi*, mutta tätä termiä ei välttämättä ole käytetty missään, joten se ei ole vakiintuneisuuden kannalta hyvä valinta.

telmä *datiivista* ja *latiivista* [mts. 106]). Muodoste on epäonnistunut samoista syistä kuin *proslative* edellä. Paikallissijojen terminologiasta voidaan todeta, että *datiivin* käyttäminen tulosijasta on huono käytäntö, sillä termiä *datiivi* käytetään maailman kielissä sijasta, jonka perusmerkitys ei ole spatiaalinen (ks. Næss 2009). Jos jossain kielessä *datiiviksi* nimetyn sijan perusmerkitys on ilmaista vastaanottajaa eikä liikkeen kohdetta, on valinta tietenkin perusteltu. Kaksoistermit ovat myös turhia, sillä sijan eri merkitykset voidaan ihan hyvin kirjoittaa auki, eikä niitä kaikkia tarvitse luetella termissä. Jos yhtä sijamuotoa käytetään monessa funktiossa, sen nimeäminen usealla termillä ei ole perusteltua. Tällöin funktioilla ei ole tarpeeksi muodossa näkyviä eroja, jotta ne voisi erottaa omiksi kategorioikseen⁸.

Näiden kaikissa samojedikielissä esiintyvien sijakategorioiden lisäksi selkupissa ja kamassissa esiintyy sijakategoria, joka ilmaisee teon välinettä. Vanhimmissa kuvauksissa tätä sijaa kutsutaan *instruktiiviksi* (esim. Castrén 1854), myöhemmissä *instrumentaaliksi* (esim. Künnap 1999a). Instrumentaali on tälle kategorialle tyypillinen termi myös kansainvälisessä tutkimuksessa (ks. Narrog 2009). Nganasaanissa olosijaa käytetään myös välineen merkityksessä, ja tämän takia eräissä nganasaanin kuvauksissa käytetään kyseisestä sijasta kaksoistermiä (*locative/instrumental* [Wagner-Nagy 2019], *locative/instructive* vaihtoehtona termille *locative* [Helimski 1998a]). Kuten edellä totesin, tällainen vaihtoehtoisten termien käyttö on tarpeetonta, sillä eri merkitykset voidaan esittää sijan kuvauksessa. Nganasaanissa, samoin kuin Prokofjewin (1931a) mukaan Tazin selkupissa, esiintyy myös toista tekijää ilmaiseva sijakategoria, josta käytetään termiä *komitatiivi*, joka onkin tyypillinen tämän kategorian nimitys (ks. Stoltz ym. 2009). Termiä *komitatiivi* käytetään kuitenkin myös yhdystermissä *locative-comitative* (Sammallahti 1974; ks. edellä) sekä erään johtimen nimityksenä (Siegl 2013). Muutenkin sijasta käytetyn termin käyttö johtimesta voi olla sekoittavaa, sillä tällöin yhdellä termillä viitataan kahteen eri kategoriaan, jotka kielen kuvauksen kannalta olisi syytä pitää erillään. Helimski (Helimski 1998a) esittää kategorialle vaihtoehtoisen termin *sociative*, jota käytetään vastaavasta kategoriasta erityisesti Etelä-Aasian kielten kuvauksissa (Haspelmath 2009: 514). Termi ei siis ole epäonnistunut, mutta se on samojedologiassa poikkeuksellinen.

Joidenkin samojedikielten kuvauksissa esiintyy kategoria, jolle on annettu vaihtelevia termejä: *translatiivi* ja *essiivi-translatiivi* (Helimski 1998a, b; Künnap 1999b; Siegl 2013) sekä *lativ-translativ* (Prokofjew 1931a). Tämä kategoria ilmaisee jonakin olemista tai joksikin muuttumista. Muualla vastaavasta kategoriasta on käytetty termiä *translatiivi* (esim. Bartens 1999: 98–99), joten tämä termi on tutkimusperinteen kannalta järkevä. Toisaalta Kolyman jukagiirin kuvauksessa käytetään tällaisesta kategoriasta termiä *predicative* (Maslova 2003: 91–93). Tämän termin käyttö korostaisi samojedi-

⁸ Kumpikin nimetön arvioija huomauttaa, että samojedikielten genetiivi-akkusatiivi on historiallisen yhteenlankeamisen tulos, ja siksi kaksoistermi olisi hyväksyttävä. Mielestäni sykronisessa kuvauksessa yksi termi, tässä tapauksessa genetiivi, riittää, kunhan kuvauksessa luetellaan kaikki sijan funktiot. Toinen arvioija esittää paralleelina Bartensin (1999) mordvalaiskielten kuvauksen, jossa käytetään myös termiä genetiivi-akkusatiivi, sekä sen, että suomessa on myös käytetty vastaavaa termiä. Mielestäni kuitenkin tälle linjalle lähdeittäessä mordvalaiskielissä ja suomessa pitäisi olla myös nominatiivi-akkusatiivi, sillä transitiiivilauseen objekti on välillä monikon nominatiivissa. Diakronisesti suuntautuneissa kuvauksissa genetiivi-akkusatiivi sen sijaan voi olla hyväksyttävissä.

kielten kategorian ja itämerensuomalaisten kielten translatiivikategorian eroa, mutta se voisi aiheuttaa sekaannusta syntaktisen *predikatiivin* kategorian kanssa. Sieglin (2013) perustelu yhdystermin käytölle tämän kategorian nimeämisessä kuvaa hyvin sitä, miksi termit kannattaisi muotoilla kategorioita kuvaaviksi. Hän kirjoittaa: "The essive-translative case *-Vš* has a double-label [sic], as its function resembles that of its functional equivalents in Finnic" (ms. 166). Koska kategoria käsittää kahden itämerensuomalaisten kielten kategorian alan, olisi syytä lähteä siitä, että metsäenetsin kategoria eroaa näistä niin paljon, että sille ei kannata valita termiä kyseisten kielten perusteella. Samoin Künnap (1999b) kirjoittaa: "(...) the eight case is a translative (...) one of whose several additional meanings is the essive" (ms. 14). Katkelmasta voidaan havaita kaksi ongelmaa: Ensinnäkin on sekaannusta aiheuttavaa käyttää sijatermiä merkityksen terminä, ja toiseksi jos jonkin sijakategorian merkitystä pitää kuvailla toisella sijatermillä, olisi syytä miettiä, onko kategoria nimetty kuvaavasti.

Helinski esittää selkupista vielä seuraavat termit: *caritive*, *co-ordinative*, *dative/allative*, *vocative*, *ablative* ja *destinative* (1998b). Kaikki termit paitsi *co-ordinative* esitetään kuvaamatta niiden käyttöä, joten niiden sopivuutta on vaikea arvioida. Toisaalta kaikki selittämättömät termit paitsi *destinative* ovat käytössä muissakin kuvauksissa, joten niiden käyttökelpoisuutta ei ole syytä epäillä. Nganasaanista Helinski esittää edellä mainittujen lisäksi seuraavat vaihtoehtoiset termit ja sijamaisista kategorioista käytetyt termit: *allative* ja *caritive*⁹, jolle annetaan vaihtoehtoinen termi *abessive* (1998a). Termit ovat yleisesti käytössä, mutta koska niiden nimeämien kategorioiden käyttöä ei kuvata, niiden osuvuutta on vaikea arvioida. Wagner-Nagy (2019) esittää nganasaanista edellä mainittujen lisäksi termin *vocative*, joka on tyypillinen termi kyseiselle kategorialle.

3. Lopuksi

Kun katsotaan eri samojedikielten kuvausten nimityksien terminologiaa, havaitaan että terminologian käyttö on vaihtelevinta sijojen kuvauksessa. Tämä ei ole yllättävää, sillä sijat ilmaisevat useampia merkityksiä kuin luku, omistus tai deklinaatio. Sijojen nimeäminen on myös samojedologian ulkopuolella vaihtelevaa, joten tutkimissani teoksissa esiintyvä terminologinen vaihtelu ei ole poikkeuksellista. Sen sijaan olisi järkevää yrittää muodostaa yhtenäinen linja sijojen nimeämisestä alan sisällä. Erityisesti semanttisten sijojen nimeäminen on vielä uusimmissakin tarkastelemissani teoksissa vaihtelevaa. Luvusta ja omistuksesta käytetty terminologia on hyvin yhdenmukaista sekä samojedologian sisällä, että verrattuna muuhun kielitieteeseen. Deklinaatioista käytetty terminologia vaihtelee hieman enemmän. Erityisesti tarkoitustaivutuksen ja nominipredikaation kohdalla esiintyy variaatiota. Mitenkään erityisen sekavaa terminologiaa ei kuitenkaan ole, vaan termit selittävät varsin hyvin kuvattuja kategorioita.

Yhteenvedon voidaan todeta, että samojedologian nimityksien terminologia ei merkittävästi poikkea muiden kielitieteen alojen terminologiasta, sillä se on selkeää niiden kategorioiden kohdalla, jotka ovat selkeitä (esim. luku ja omistus), ja vaihtelevampaa vaikeammin määriteltävissä kategorioissa (erityisesti sijat). Latinalais-

⁹ Myös Wagner-Nagy (2019) käyttää termiä *caritive* nganasaanin kuvauksessaan, mutta ei esitä sitä nimityksien yhteydessä (mts. 418–419).

peräisenä terminologia palautuu länsieurooppalaisen kieliopin kuvaustraditioon samoin kuin pääosa muustakin nykyisestä kielitieteen terminologiasta. Pääosin terminologia vastaa muilla kielitieteen aloilla käytettyä terminologiaa, joten tutkittujen kielioppien käytön ei pitäisi olla mahdotonta muillekaan kuin samojedologeille. Suurimmat ongelmat terminologiassa esiintyvät sijataivutuksessa, jossa sijojen nimeäminen on jopa sekavaa, sekä niissä kategorioissa, joiden nimeämiseen ei löydy vertailukohtaa samojedologian ulkopuolelta.

LÄHTEET

- Allan, Keith 2010 [2007]: *The western classical tradition in linguistics*. London: Equinox. 2nd edition.
- Baker, Mark C. 2010: Formal generative typology. Berndt Heine & Heiko Narrog (toim.): *The Oxford handbook of linguistic analysis*. 285–312. Oxford: Oxford University Press.
- Bartens, Raija 1999: *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Beck, David 2016: Some language-particular terms are comparative concepts. *Linguistic Typology* 20. 395–402.
- Castrén, Matthias Alexander 1854: *Grammatik der samojedischen Sprachen*. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- Croft, William 2016: Comparative concepts and language-specific categories. *Linguistic Typology* 20. 377–393.
- Décsy, Gyula 1966: *Yurak chrestomathy*. Bloomington: Indiana University Press.
- Donner, Kai & Joki, Aulis J. 1944: *Kai Donners Kamassisches Wörterbuch nebst Sprachproben und Hauptzüge der Grammatik*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Dryer, Matthew S. 2013: Position of pronominal possessive affixes. Matthew S. Dryer & Martin Haspelmath (toim.): *The world atlas of language structure online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. <<http://wals.info/chapter/57>>. 14.11.21
- Estlander, B. 1928: *Matthias Alexander Castrén*. Helsinki: Söderström & Co.
- Glottolog 2021 = Hammarström, Harald; Forkel, Robert; Haspelmath, Martin & Bank, Sebastian 2021: *Glottolog 4.4*. Max Planck Institute for the Science of Human History: Jena. <<http://glottolog.org>>. 14.11.21
- Haspelmath, Martin 2009: Terminology of case. Andrej Malchukov & Andrew Spencer (toim.): *The Oxford handbook of case*. 505–517. Oxford: Oxford University Press.
- Haspelmath, Martin 2010: Comparative concepts and descriptive categories in crosslinguistic studies. *Language* 86. 663–687.

Katsaus samojedikielten kieliopinkuvausten nimityksien terminologiaan

- Haspelmath, Martin 2019: How comparative concepts and descriptive linguistic categories are different. Daniël Van Olmen; Tanja Mortelmans & Frank Brisard (toim.): *Aspects of linguistic variation*. 83–113. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Helimski, Eugen 1997: *Die Matorische Sprache*. Szeged: JATE Finnugor Tanszék.
- Helimski, Eugene 1998: Nganasan. Daniel Abondolo (toim.): *The Uralic languages*. 480–515. London: Routledge.
- Helimski, Eugene 1998: Selkup. Daniel Abondolo (toim.): *The Uralic languages*. 548–579. London: Routledge.
- Hengeveld, Kees 1992: *Non-verbal predication*. Berlin: Mouton De Gruyter.
- Jackson, F. G. & Montefiore, Arthur 1895: Notes of the samoyads of the Great Tundra. *The Journal of Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 24. 388–410.
- Joki, Aulis J. 1963: M. A. Castrénin elämäntyö. *Virittäjä* 67. 289–302.
- Künnap, Ago 1999: *Kamass*. Munich: Lincom Europa.
- Künnap, Ago 1999: *Enets*. Munich: Lincom Europa.
- Kärnä, Aino & Marjamäki, Lauri 2017: Suomen varhaiskieliopit osana eurooppalaista traditiota. *Virittäjä* 121. 382–409.
- LaPolla, Randy J. 2016: On categorization. *Linguistic Typology* 20. 365–375.
- Maslova, Elena 2003: *A grammar of Kolyma Yukaghir*. Berlin: Mouton De Gruyter.
- Moravcsik, Edith A. 2017: Number. Alexandra Y. Aikhenvald & R. M. W. Dixon (toim.): *The Cambridge handbook of linguistic typology*. 440–476. Cambridge: Cambridge University Press.
- Næss, Åshild 2009: Varieties of dative. Andrej Malchukov & Andrew Spencer (toim.): *The Oxford handbook of case*. 572–580. Oxford: Oxford University Press.
- Narrog, Heiko 2009: Varieties of instrumental. Andrej Malchukov & Andrew Spencer (toim.): *The Oxford handbook of case*. 593–600. Oxford: Oxford University Press.
- Nikolaeva, Irina 2014: *A grammar of Tundra Nenets*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Payne, Thomas 1997: *Describing morphosyntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Prokofjew, G 1931: Materialien zur Erforschung der Ostjak-Samojedischen Sprache. Die Tasovsche Mundart. *Ungarische Jahrbücher* XI. 91–98.
- Prokofjew, G 1931: Materialien zur Erforschung der Ostjak-Samojedischen Sprache. Die Tasovsche Mundart. *Ungarische Jahrbücher* XI. 293–297.
- Salminen, Tapani 1997: *Tundra Nenets inflection*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Salminen, Tapani 1998: Nenets. Daniel Abondolo (toim.): *The Uralic languages*. 516–547. London: Routledge.
- Sammallahti, Pekka 1974: *Material from Forest Nenets*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Schott, Wilhelm 1836: *Versuch über die Tatarischen Sprachen*. Berlin: Veit & Comp.
- Siegl, Florian 2013: *Materials on Forest Enets, an indigenous language of northern Siberia*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Simoncsics, Péter 1998: Kamassian. Daniel Abondolo (toim.): *The Uralic languages*. 580–601. London: Routledge.
- Stoltz, Thomas; Stroh, Cornelia & Urdze, Aina 2009: Varieties of comitative. Andrej Malchukov & Andrew Spencer (toim.): *The Oxford handbook of case*. 601–608. Oxford: Oxford University Press.
- Suonuuti, Heidi 2006 [2001]: *Sanastotyön opas*. Kääntänyt Sirpa Suhonen. Helsinki: Sanastokeskus TSK ry. 2nd edition.
- van der Auwera, Johan & Sahoo, Kalyanamalini 2015: On comparative concepts and descriptive categories, such as they are. *Acta Linguistica Hafniensia* 47. 136–173.
- Wagner-Nagy, Beata 2019: *A grammar of Nganasan*. Leiden: Brill.

Burkova ym. 2010 = , . . ; , . . ; , . . & , . .
 2010 (toim.): . . . :

Kuznecova ym. 2002 = , . . ; , . . ; , . . & , . .
 . . 2002: . . .
 . . - . . :